

9. Пуни А.Ц. Некоторые психологические вопросы готовности в спорте. – М., 1973. – 79 с.
10. Сапоровская В.Д. Планирование в организаторской деятельности подростков: Дисс... канд. пед. наук. – Ярославль, 1960. – 185 с.
11. Слостенин В.А. Профессиональная подготовка учителя в системе высшего педагогического образования. – М., 1982. – 180 с.
12. Узнадзе Д.Н. Экспериментальное положение теории установки. – Тбилиси, 1961. – 210 с.
13. Уманский Л.И., Лутошкин А.Н. Психология педагогической работы организатора. – М., 1984. – 193 с.
14. Ухтомский А.А. Физический покой и лабильность как биологический фактор / Собр. соч. – Л., 1951. – Т. 2. – 486 с.
15. Шакуров Р.Х. Социально-психологические основы управления: руководитель и педагогический коллектив. – М., 1990. – 208 с.

The component structure of readiness of future music teacher to pedagogical activity in a school folk-instrumental collective is given in the article.

Key words: pedagogical activity, component structure of readiness, school folk-instrumental collective.

Отримано: 11.02.2009

УДК 159.59.347

О.Л. Мерзлякова

Психологічні чинники саморозвитку старшокласників та шляхи активізації цього процесу в умовах навчання

У статті окреслено сучасне розуміння поняття “саморозвиток” в психолого-педагогічній літературі та надано авторське визначення цього процесу, зокрема в старшому шкільному віці. Автором статті запропоновано методичні рекомендації для шкільної адміністрації, психологів та вчителів щодо засобів активізації процесу саморозвитку старшокласників.

Ключові слова: саморозвиток старшокласників, умови навчання, методичні рекомендації.

В статье очерчено отражение в психолого-педагогической литературе современное понимание понятия “саморазвитие” и предложено авторское определение этого процесса, в частности в старшем школьном возрасте. Автором статьи предложены методические рекомендации для школьной администрации, психологов и учителей относительно средств активизации процесса саморазвития старшеклассников.

Ключевые слова: саморазвитие старшеклассников, условия обучения, методические рекомендации.

В останні десятиріччя саме особистість людини та її індивідуальний розвиток стає своєрідним фокусом спрямування зусиль педагогів, психологів, консультантів тощо. Це цілком відповідає принципам гуманістичної психології і педагогіки, яка все більш упевнено опановує пострадянським психолого-педагогічним простором. Як зазначає С.Д. Максименко, розуміння становлення особистості як саморозвитку єдиної, цілісної і унікальної системи зумовлює підвищену увагу до визначення вихідних рушійних сил, чинників даного процесу. Однак, продовжує український вчений, це питання не є ні новим, ні розробленим, оскільки, за влучним висловом Г. Олпорта, рушійні сили розвитку особисті “призначаються” теоретиками в залежності від уподобань і тих аспектів, які для нього є центральними [2]. В літературних джерелах можна зустріти численні трактування поняття саморозвитку, проте єдиного визначення, якого б дотримувались більшість авторів, немає. Так, саморозвиток пов’язують із виконанням особистістю суспільної функції в усіх сферах своєї життєдіяльності, зі зміною її суспільного статусу (Б.Г. Ананьєв), з пошуком самого себе та намаганням досягти власної вершини (І.С. Кюн), з надбанням духовного досвіду через занурення та самоочищення (В.П. Зінченко, Є.Б. Моргунов), із зустріччю з власним “Я” завдяки “Я” інших (В.О. Петровський). У працях Л.С. Виготського, Д.Б. Ельконіна, В.В. Давидова, Б.Д. Ельконіна розкрито розуміння саморозвитку особистості на діяльнісній основі в форматі культурно-історичної концепції. Поширеним є розуміння саморозвитку як самовиховання, самоорганізації особистості (А.Я. Арет, О.І. Кочетов, Л.І. Рувинський, А.Е. Соловйова). Наступним є трактування

саморозвитку як саморегуляції діяльності (І.Н. Смирнов, М.Й. Боришевський, О.А. Конопкін, Ю.А. Миславський), як процесу життєвого самовизначення (К.А. Альбуханова-Славська, Є.О. Климов, І.Д. Чечель та ін.), як активності в процесі самоствердження (І.Ф. Харламов). Поширеним у психології та педагогіці є трактування проблеми саморозвитку в рамках Я-концепції (Р. Бернс, Е. Еріксон), проблеми людського “Я” і самосвідомості особистості (І.В. Дубровіна, І.С. Кон, К. Роджерс, В.В. Столін та ін.). Розуміння саморозвитку, як прагнення до розкриття сенсу власного існування, розкрито у концепції В. Франкла, а Е. Берн, М. Рокіч пов’язують саморозвиток зі зміною соціальних настанов.

Попри те, що поняття саморозвитку все ширше застосовується при викладенні головної мети психолого-педагогічних досліджень, у поле зору дослідників на цей час потрапляли різні аспекти розвитку особистості, але безпосередньо сам процес саморозвитку майже не досліджувався. Як зазначає В.Г. Маралов, посилаючись на метафору Г.О. Цукерман, проблема саморозвитку буквально увірвалася в сучасну психолого-педагогічну свідомість неначе випущений з пляшки джин – звільнений джин, який не має мудрого керування хазяїном, що призвело до масового спорудження палаців для нових володарів думок (ідей, що проголошують примат індивідуального над загальносуспільним) і руйнування палаців минулих володарів (ідей, які виводять індивідуальну свідомість із загальносуспільної) [3, 64]. Оскільки заперечення загальноновизнаного та руйнування надбань минулого є хибним підґрунтям для побудови конструктивної ідеї сьогодення, ми зробили спробу інтегрувати певні ідеї щодо чинників саморозвитку в процесі навчання, які є надбанням радянської психологічної науки, розуміння саморозвитку представниками західної науки і окремі припущення сучасних науковців і дослідників, які поки що не знайшли всеохоплюючого визнання науковою громадою. Інтегрувати і систематизувати безліч факторів, що впливають на процес саморозвитку особистості, ми вважаємо можливим за умов використання системного підходу, застосування якого дозволило нам не тільки виділити ключові чинники саморозвитку особистості старшокласника, але й віднайти головні тенденції взаємодії цих чинників з урахуванням внутрішніх (суто психологічних) та зовнішніх

(оточення, організація навчання) впливових факторів. На базі вивчення психологічних чинників саморозвитку учнів старшого шкільного віку нами розроблено методичні рекомендації для шкільної адміністрації, психологів та вчителів щодо засобів активізації цього процесу.

Наше розуміння саморозвитку побудовано з урахуванням ідей ймовірнісного підходу і ключових принципів синергетики про розвиток відкритих неврівноважених систем [13]. Саморозвиток у загальному трактуванні – це процес спонтанного змінювання складної динамічної системи, який відбувається за нелінійними законами, тому є малопередбачуваним; і є незворотнім, тобто змінена система не може знову повернутися до попередньої якості. Що стосується саморозвитку старшокласників, застосування синергетичних принципів дозволяє виділити такі основні передумови протікання цього процесу у старшому шкільному віці: 1) особистість старшокласника як суб'єкт саморозвитку є відкритою системою по відношенню до оточуючого середовища; 2) саме певна незбалансованість психологічних чинників саморозвитку у віці 15-16 років є каталізатором здійснення чергового “стрибка саморозвитку”, який відбувається наприкінці періоду шкільного навчання, тобто в 17-18 років і характеризується різким зростанням самоусвідомлення учнем самого себе та власного місця у подальшому дорослому світі; самопотенціюванням до активної діяльності та самореалізації в цьому світі.

Отже, визначення саморозвитку старшокласників несе в собі елементи процесуальності (взаємодії процесів) та системності (взаємодії систем). Процесуальність саморозвитку передбачає розгляд цього поняття в декількох контекстах – вікового розвитку особистості, тобто онтогенезу; суб'єктного становлення, або суб'єктогенезу; а також взаємодію процесів саморозвитку особистості з процесом навчання. Системність розгляду саморозвитку старшокласників обумовлює розуміння психологічної організації учня як системи, що має певні особливості саморозвитку, механізми та форми протікання процесу, певні перепони з наявністю шляхів їх подолання. Розуміння особистості старшокласника як відкритої системи дозволяє вивчати взаємодію окремих підсистем структури особистості (внутрішні чинники саморозвитку), а також враховує наявність взаємозв'язків з елементами зовнішніх

систем із залученням до більш широких системних структур: навчальне середовище, навчально-виховний процес, тощо (зовнішні чинники саморозвитку). Пропонуємо більш докладну характеристику кожного із вищезгаданих контекстів вивчення саморозвитку старшокласників з наданням практичних рекомендацій щодо активізації цього процесу в старшому шкільному віці.

Контекст онтогенезу людини обумовлює розуміння саморозвитку як окремого аспекту більш широкого поняття “розвиток особистості”. Складовими попереднього досвіду становлення особистості старшокласника в залежності від умов та перебігу її розвитку виступають: базова довіра – не довіра до світу (результат внутрішньоутробного розвитку); негативне – позитивне світосприйняття (результат першого року життя); пасивна – активна життєва позиція (результат періоду від 1 до 3 років); маніпулятивна – конструктивна стратегія взаємодії (результат вікового періоду 3-6 років); низька – висока самооцінка (наслідок входження в навчальну діяльність у віці 7-10 років); невміння – вміння планувати діяльність (той же період 7 – 10 років); безвідповідальність – відповідальність за одержані результати (також період 7 – 10 років); пасивна – активна соціальна позиція (результат періоду соціального становлення в 11-15 років); не розвинута – розвинута рефлексія (результат інтелектуального становлення в той же період 11-15 років). Результатом проходження вікової кризи розвитку 15-18 років є: розмита – чітка Я-концепція; розмитий – чіткий професійний та життєвий план; оформлення “персонально міфу” за принципом пристосування, за принципом функціонування або за принципом творчості. Отже, те, з яким “психологічним багажем”, набутим внаслідок проходження попередніх криз, старшокласник входить у юнацьку кризу дорослішання, має певний відбиток на перебіг процесу його саморозвитку. Розуміння перспективи подальшого розвитку юної особистості як в оптимальному варіанті, так і небажаних його розворотів загострює усвідомлення важливості застосування у роботі дорослих відомого принципу “не зашкодь” [15]. Зневажливе ставлення дорослих до внутрішнього світу молодої людини, нав’язування їй власного світосприймання та розуміння життєвого успіху може призвести до того, що професійне та життєве визначення юнака не відповідатиме його

глибинній психологічній сутності, тобто надалі людина буде жити нібито “чужим життям”. Тобто фахівцеві-педагогу або шкільному психологу необхідно віднайти та застосувати на практиці механізм передачі відповідальності самому старшокласнику за побудову особистісного життєвого плану та його подальше розгортання, в тому числі в сфері професійного становлення та самореалізації. Найперше, треба допомогти молодим людям повірити у свої сили, створити позитивну мотивацію на самореалізацію, насамперед, через професійну діяльність – такі завдання виконує профорієнтаційний супровід старшокласника. Щодо передачі молодій людині відповідальності за проектування подальшого життя – це пов’язано із становленням такої особистісної якості, як суб’єктність, що дозволяє перейти до характеристики наступного контексту саморозвитку.

Контекст суб’єктогенезу передбачає, що саморозвиток – це перш за все вклад суб’єкта в процес власного розвитку. Становлення суб’єктності також має стадіальний характер; старший шкільний вік характеризується самопотенціюванням юнаків, формуванням у них суб’єктної відповідальності [16, 282-283]. На цьому етапі розвитку у старшокласника відбуваються такі зміни та з’являються психологічні новоутворення: 1) Набута раніше якість рефлексії переходить у саморефлексію. Тобто результатом процесу саморозвитку є усвідомлення власної “Я-концепції”. 2) Набуті раніше якості розумового проектування – цілепокладання, реалізація запланованого, оцінка та корегування результату – застосовуються до особистісного простору, простору “Я” та побудові життєвих планів. Результатом цього виступає проектування життєвого шляху, побудова професійних планів. 3) Набуті раніше навички соціальної взаємодії застосовуються до побудови простору соціально-психологічної автономії. Результатом цього процесу стає надбання соціально-психологічної незалежності в судженнях, життєво-важливих рішеннях.

Найважливішим новоутворенням юнацького віку є формування у старшокласників суб’єктної відповідальності, тобто здатності взяти на себе відповідальність як за подальший перебіг життєвих подій, так і за свій власний розвиток (саморозвиток). Сприяє формуванню цієї якості побудова суб’єкт-суб’єктних стосунків між дорослими та учнями, які попри нерівність статусів, соціальних ролей, вікових позицій і

досвідів передбачають рівні, партнерські взаємовідносини у форматі життєтворчої взаємодії та особистісного розвитку кожного учасника такої взаємодії [5].

Контекст внутрішніх чинників саморозвитку старшокласників перш за все містить перелік психологічних якостей, які є надбанням минулих етапів розвитку і одночасно базою, платформою, каталізаторами подальшого розвитку. У старшому шкільному віці такими чинниками постають цілісність “Я-концепції” учня, його адаптованість до умов навчання, соціальні навички та вміння, навички саморегуляції і планування, спрямованість на саморозвиток і самоактуалізацію. Кожна із зазначених властивостей може досягти оптимального рівня розвитку, що сприятиме активному подальшому саморозвитку особистості старшокласника. Недостатнє розвинення або занадто висока впливовість якогось із означених чинників саморозвитку призводить до дисбалансу всієї системи, і подальший розвиток скоріш відбуватиметься не по центральній, оптимальній, лінії із спрямованістю на самоактуалізацію особистості, а буде мати відхилення або у бік соціальної дезадаптації та пасивності з кінцевим зануренням у власні фантазії; або піде шляхом стереотипного розуміння соціального успіху з притаманними йому соціальною залежністю з одночасним тяжінням до антисуспільних дій, конкурентної боротьби та пристосовництва. Для активізації саморозвитку учнів доцільно запроваджувати такі психологопедагогічні впливи, що сприяють нормалізації розвитку означених якостей, а саме: формуванню розвинутої Я-концепції та адекватної самооцінки; розвитку механізму соціальної адаптації, комунікативних вмінь та навичок планування, активізації мотивації на саморозвиток і самоактуалізацію [14]. Зауважимо, що за даними проведеного дослідження в період 15-16 років у старшокласників відбувається якісний стрибок розвитку, певна переструктуризація психологічних чинників саморозвитку. Якщо для учнів 9-10 класів основними факторами подальшого саморозвитку виступають названі вище загальна адаптивність, цілісність Я-концепції, навички саморегуляції, то на етапі закінчення середньої школи, тобто приблизно у віці 16-17 років, на перший план виходять цілеспрямованість, вміння активно пред’являти та відстоювати власну позицію (асертивність поведінки), виражена соціальна

і пізнавальна активність з одночасним толерантним ставленням до інших людей. Тобто упродовж навчання в 9-10 класах в учнів відбувається якісна зміна головної спрямованості саморозвитку від необхідності старшого підлітка зібрати в усвідомлену єдність, цілісність власну психологічну структуру до появи у юної особистості актуальної потреби різкого розширення горизонтів власного Я, цілеспрямованої соціальної активності на базі асертивного пред'явлення раніш усвідомленої власної позиції. Якщо виразити саморозвиток особистості через серію послідовних процесів – самопізнання, самоствердження, самопотенціювання, самореалізація, самоактуалізація – найбільш актуальним для старшого шкільного віку є етап самоствердження. Подолання юнацької кризи дозволяє юнакові перейти від самоствердження через самопізнання до самоствердження через самопотенціювання. Отже, вік 15-18 років є періодом конструювання плану-схеми подальшого життя взагалі та моделі професійної самореалізації зокрема. Важливо, щоб ця модель була вибудована молодою людиною: по-перше, з урахуванням власних психологічних властивостей (самопізнання); по-друге, мала б одним із ключових принципів принцип саморозвитку (самоствердження, самопотенціювання); по-третє, надавала б молодій людині можливість рухатися у напрямку саморозкриття і творчого оволодіння життєвою ситуацією в протилежність лінії можливого самообмеження та пристосування (самореалізація, самоактуалізація).

Функція дорослих (вчитель, психолог, батьки) передбачає створення умов, сприятливих для активного саморозвитку юнаків, а саме сприяння усвідомленню молодою людиною власної неповторності та індивідуальної цінності; створення у неї мотивації на реалізацію природного потенціалу, зокрема в площині професійної діяльності; допомога у оволодінні навичками та особистісними стратегіями усвідомленого саморозвитку, отриманні та осмисленні персонального досвіду саморозкриття, самонавчання, самозростання; створення для молодої людини психолого-педагогічного середовища, яке б сприяло активізації процесів саморозкриття та саморозвитку. Ключові засади організації такого середовища розглянемо крізь призму зовнішніх чинників саморозвитку.

Контекст зовнішніх чинників саморозвитку з огляду на тему нашого дослідження перш за все передбачає умови

навчального процесу. Чинниками саморозвитку старшокласників у цьому контексті виступають навчальне середовище як система, що самоорганізується та сприяє (не сприяє) саморозвитку залучених до неї суб'єктів; і психолого-педагогічні впливи, які постачають інформаційний матеріал й створюють насичене інформаційне середовище, сприятливе для активізації саморозвитку всіх учасників навчального процесу. Оточуюче середовище, зокрема середовище навчального закладу, є носієм культурних зразків та культурного надбання всього людства, також носієм певних соціальних цінностей, загальноприйнятих зразків соціального успіху, поширених стратегій досягнення цього успіху тощо. Організаційна культура певного навчального закладу може виступати як живильне середовище для розвитку людини або може бути агресивною, нав'язувати залученим до неї індивідам домінуючу у певному суспільстві ідеологію з притаманними їй соціальними стереотипами та цінностями. Дозволити або не дозволити себе поглинути – це, в першу чергу, є вибором самого індивіда [14]. Оскільки саме у старшому шкільному віці закладаються певні підвалини, передумови подальшого особистісного зростання людини, її усвідомленого саморозвитку – спільна творча діяльність, співтворчість старшокласників та дорослих (психологів, вчителів, батьків) є для юної особистості одночасно умовою та інструментом опанування навичками життєвого планування та загальної життєтворчості. І якщо каталізатором розвитку у цьому віці є зазначений багатьма вченими “іманентний закон розвитку”, то медіатором цього процесу, тобто супроводжувачем, є все ж таки дорослий. Розширення у старшокласників уявлень про власні можливості та надання їм психологічної допомоги в пошуку засобів усвідомленого саморозвитку сприяють і оптимізації процесу їх саморозвитку, і певній корекції цілей саморозвитку для формування цілісної, автентичної особистості. Створення та впровадження комплексної системи психолого-педагогічних заходів для активізації процесів саморозвитку у старшокласників передбачає опрацювання основних та допоміжних напрямів психолого-педагогічного супроводу.

Основні напрями активізації саморозвитку старшокласників.

- Допомога у самопізнанні, самоусвідомленні та формуванні адекватної та позитивної “Я-концепції” молоді людини.

- Допомога у проектуванні життєвої самореалізації, перш за все через професійне проектування.
- Розвиток особистісної рефлексії та критичності мислення, оволодіння учнями навичками позитивного мислення.
- Допоміжні напрями.
- Сприяння розвитку окремих якостей, притаманних особистості, що самоактуалізується: активність, відкритість, відповідальність, сенситивність, гнучкість, тощо (тренінги особистісного розвитку).
- Сприяння розвитку конкретних професійно-важливих якостей для підвищення ефективності майбутнього процесу професійної самореалізації (тренінги професійного розвитку).
- Створення психолого-педагогічного простору взаємодії “Учень – Педагог”, побудованого на принципах гуманістичної педагогіки (реалізація програми для вчителів “Психологічна безпека – вчителю” [11]).
- Проведення системи занять для батьків з метою надання консультативно-методичної допомоги з актуальних питань професійного та життєвого самовизначення старшокласників та ключових засад конструктивної взаємодії батьків та дітей (реалізація циклу “Батьки та діти – мистецтво діалогу” [6])

Зазначена система містить в собі не лише заходи по роботі з учнями, а також охоплює й інші структурні елементи навчального середовища, тобто спрямована на активізацію саморозвитку педагогів та оптимізацію взаємодії учнів з їх батьками. Приклади такої системної роботи наведені у попередніх публікаціях [9; 8], а також в розроблених нами програмах занять з педагогами [15] і з батьками [6]. Щодо організації навчального процесу за програмою саморозвитку старшокласників, проведене нами дослідження дозволило визначити такі актуальні напрями психолого-педагогічного впливу для різних паралелей учнів старшої школи:

- для 8-9 класів – напрям профілактики психологічного маніпулювання та розвитку комунікативних вмінь, що сприяє напрацюванню навичок партнерської взаємодії, розвитку рефлексії; розвиває вміння працювати з інформацією [10; 12];

- для 9-10 класів – профорієнтаційний напрям, що сприяє професійному самовизначенню, знайомить з основами професійного планування [7];
- для 10-11 класів – напрям стратегічного планування та проектування кар'єри, який сприяє оформленню професійного самовизначення учнів у вигляді індивідуального професійного плану та пропонує старшокласникам інструментарій побудови власної кар'єри [4].

Крім того, упродовж всього періоду старшої школи доцільним є індивідуальне консультування старшокласників з питань профорієнтації, в тому числі на базі природних задатків для більш усвідомленого формування Я-концепції та подальшої побудови професійного плану на її основі [1].

Отже, організація спеціалізованого психологічного навчання старшокласників дозволяє активізувати процес їх саморозвитку; постійний моніторинг розвитку актуальних психологічних властивостей сприяє більш гнучкому підбору змісту занять та форм навчально-розвивальної роботи. Розробка та ретельна апробація технологій активізації саморозвитку старшокласників є подальшим напрямком нашого науково-дослідницького інтересу.

Список використаних джерел

1. Євдокимова Г. О. Складання прогнозу успішності розвитку професійних здібностей студентів за показниками психодіагностики. Методичні рекомендації / Євдокимова Г.О., Мерзлякова О.Л. – К., 1998 – 20 с.
2. Максименко С.Д. Генетико-психологічні витоки розвитку і саморозвитку особистості [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://maksymenko-psychology.org.ua/library.htm>.
3. Маралов В.Г. Основы самопознания и саморазвития : учеб. пособие для студентов пед. учреждений сред. проф. образования / В.Г. Маралов. – [2-е изд., стер]. – М. : Academia, 2004.: ГУП Саратов. полигр. комб. 250, [1] с.ил. Библиогр.: с. 246-248.
4. Мерзлякова О.Л. Вивчення професійних орієнтацій учнів та розробка спецкурсу з планування кар'єри як одного з засобів оптимізації процесу саморозвитку старшокласників / О. Мерзлякова // Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія №12. Психологічні

- науки : Зб. наук. праць. – К., 2007. – № 18 (42). – 261 с. – С. 88-93
5. Мерзлякова О.Л. Вчителі й учні: мистецтво діалогу / О. Мерзлякова. – К. : Шк. світ, 2008. – 130 с.
 6. Мерзлякова О. Інтерактивні заняття психолога з батьками / О. Мерзлякова. – К.: Шк. світ, 2008. – 120 с. – (Бібліотека “Шкільного світу”).
 7. Мерзлякова О.Л. Кар’єрні орієнтації старшокласників та вибір типу професійної діяльності в залежності від емоційної спрямованості / Олена Мерзлякова // Педагогіка і психологія професійної освіти // Науково-методичний журнал. – 2007. – №5. – 226 с.
 8. Мерзлякова О.Л. Краса врятує світ. А що врятує сучасну систему освіти? / О. Мерзлякова // Психолог. – 2007. – №36. – С. 3-6.
 9. Мерзлякова О.Л. Проблеми та перспективи профільного навчання [Текст] / О. Мерзлякова, Т. Александрова // Директор школи Україна : Науково-методичний журнал. – 2006. – №1. – С. 38-43.
 10. Мерзлякова О.Л. Профілактика психологічної маніпуляції і контролю свідомості / Мерзлякова О. Л., Петухов В. Е. // Практична психологія та соціальна робота. – 2008. – №№4-9.
 11. Мерзлякова О. Профілактика психологічних маніпуляцій і контролю свідомості [Текст] / О. Мерзлякова, В. Петухов. – // Відкритий урок : Розробки, технології, досвід. Науково-методичний журнал. – 2004. – №№19-20. – С. 32-42.
 12. Мерзлякова Е.Л. Профілактика соціально-психологічної залежності. Опыт разработки и реализации образовательных программ // Журнал практического психолога. – 2008. – №4. – С.27-50.
 13. Мерзлякова О.Л. Розуміння процесу саморозвитку старшокласників у світлі теорії імовірнісної природи світу / О.Л. Мерзлякова. Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць Кам’янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / За ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої, – Вип. 2. – Кам’янець-Подільський: Аксіома. – 2008. – 408 с.

14. Мерзлякова О. Л. Усвідомлений саморозвиток особистості як фактор підвищення її адаптаційних ресурсів / Психологічна безпека та адаптація особистості : Матеріали Міжнарод. наук-практ. конф., 7-8 листопада 2007 р. – Дніпропетровськ, 2007, – 237 с., С. 96-108.
15. Мерзлякова О.Л. Учителі й учні: мистецтво діалогу. Середовищний підхід у вихованні дитини // Психолог. – 2007. – № 9. – вкладка..
16. Татенко В.А. Психология в субъектном измерении : монография / В.А. Татенко. — К. : Просвіта, 1996. – 404 с.

The modern understanding of concept “self-development” in psychological-pedagogical literature outlined in the article; an author gave own determination of this process, in particular in senior school age. The author of the article offered methodical recommendations for school administration, psychologists and teachers in relation to facilities of activation of process of self-development of senior pupils.

Key words: self-development of senior pupils, the conditions of teaching, methodical recommendations.

Отримано: 06.02.2009

УДК 373.5.016:811.112.2:159.9

Л.А. Онуфрієва

Організація самостійної роботи учнів у процесі оволодіння іноземною мовою: урахування вікових особливостей

Стаття присвячена проблемі організації самостійної роботи учнів у процесі оволодіння ними іноземною мовою з урахуванням їх вікових особливостей. Мета навчально-виховного процесу – здатність учня до самостійної діяльності як риси особистості.

Ключові слова: самостійна робота, самоконтроль, навчальна діяльність, самоорганізація, самокерування, особистість, само-